

man, var faktisk også med til at gøre forholdet mellem England og USA anspændt bag den høflige (og mindre høflige) facade. Hull missionerede for handelsliberalisering, men når det kom til konkrete forhandlinger om de enkelte varegrupper, var han meget forsigtig. Hull fremstår som en svag og ikke særlig indsigtfuld udenrigsminister. Chamberlain honoreres med en opvurdering, formentlig under inspiration af Keith Feilings biografi.

Det var især landbruget, som vanskeliggjorde forhandlingerne, dernæst tekstil-, trævare- og filmindustrierne. En anden vanskelighed beroede på, at både England og USA ofte ignorerede, at også canadiske forhandlere havde hjemlige økonomiske interesser, de ikke kunne svigte. Det mest nye i Kottman's bog er vel understregningen af Canadas voksende rolle: skulle Canada være hovedhjørnestenen i den nordatlantiske bro, skulle stenen sættes på plads af Canada selv (MacKenzie King). Dernæst kaster bogen nyt lys over »magtkampen« mellem USA og England, ikke mindst i forholdet til Commonwealth. Problemet dollar/sterling, som blev særligt aktuelt fra 1934, inddrages ikke i beskrivelsen af toldforhandlingerne. Her må læseren stole på W. N. Medlicotts fortrinlige bog *Contemporary England 1914-64* (Longmans 1967) eller driste sig ind i Richard N. Gardners *Sterling-Dollar Diplomacy* (Oxford U. P. 1956, rev. ed. 1969).

Vedr. kilder kan kort noteres: Kottman har brugt Roosevelts, Hulls, Bennetts, Morgenthaus og andres private papirer. Dernæst har forfatteren haft adgang til State Departments arkiver (samtidige avisudklip!). Englands og Canadas udenrigsministerielle arkiver har han af gode grunde ikke haft adgang til. Endelig bør anføres, at forfatteren synes at have fået et væld af »inside information« fra J. Pierrepoint Moffat's private dagbøger. Moffat var ansat i det amerikanske udenrigsministerium, og det vil vel ikke være nogen overraskelse, om hans dagbøger bliver udgivet ved – R. N. Kottman.

ERIK ARNE HANSEN

Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht 1940-45. Hrsg. von PERCY E. SCHRAMM. Bd. I-IV. Frankfurt am Main, Bernard und Graefe Verlag für Wehrwesen, 1961-65. 6643 s. 696 DM.

Det har været hævdet, at udgivelser som den foreliggende, ialt 7 bind omfattende 6600 tættrykte sider, idag er overflødige. Historikere vil ikke slå sig til tåls med publicerede aktudgaver, men vil søge til de originale kilder, og andre vil ikke have interesse i disse omfattende dokumentmasser. Den anvendte tid og energi ville bedre kunne bruges på monografier og bearbejdelser.

Det er klart, at man ikke ukritisk kan give sig til at publicere løs af de uhyre mængder kildemateriale, som den moderne bureaukratiske stat og de mange organisationer, der fungerer i tilknytning til den, efterlader. På den anden side må man ikke undervurdere de vanskeligheder, der er forbundet med at arbejde med det originale kildemateriale selv for en historiker med bevillinger i ryggen. Alene ordningen og systematiseringen af arkiverne er et betydeligt arbejde, som må foretages om og om igen, hver gang et område på ny tages op af en historiker. Jeg vil hævde, at en kildeudgave som den foreliggende ligger sikkert indenfor det område, hvor en publikation set i længere tidsperspektiv er tilrådelig. En ud-

givelse er jo mere end en gengivelse af dokumenter. En minutøs gennemgang af den organisation, hvori dokumentmaterialet er blevet til, er et naturligt led i publikationsvirksomheden. Personalangivelser m. v., kronologiske oversigter, indførende afsnit og kommentarer giver læseren en baggrund for forståelsen af værkets dokumenter, som normalt ville være forbeholdt en snæver faglig kreds, hvis det ikke som her fremlagdes i tilknytning til og motiveret af kildeudgivelsen.

Man må endvidere forstå dette tidsdokuments centralitet og art. Medens mange udgivelser, som for eks. af dokumenterne fra det tyske udenrigsministerium, foreligger som kritiske udvalg, er der her tale om en fuldstændig udgivelse, når bortses fra lakuner i materialet, der skyldes tilintetgørelse eller tab. Denne krigsdagbog er enestående i krigshistorien i henseende til omfang og fuldstændighed. Den er blevet til i snævert samarbejde med de ledende officerer i Oberkommando der Wehrmacht, Hitlers personlige stab, der gradvis blev et stadigt mere omfattende ledelsesinstrument under krigen med udblik til samtlige krigsskuepladser. Krigsdagbogen førtes dels af praktiske grunde, men navnlig for til sin tid at danne grundlaget for en mere officiel historieskrivning om krigsførelsen. Af samme grund undergik materialet i sjældne tilfælde en mindre korrektion for at skjule eller dæmpe en uoverensstemmelse, men på grund af tidspreset var føreren af krigsdagbogen i OKW stort set helt frit stillet i sin redaktion, der skete på basis af mundtlige meddelelser og et stort dokumentmateriale.

Betydningen af denne krigsdagbog fremhæves ved at hærens tilsvarende optegnelser tilintetgjordes ved krigens slutning sammen med luftvåbenets, og at de stenografiske optegnelser, der i et vældigt omfang gjordes ved Hitlers daglige konferencer, led samme skæbne – der tales om over 200.000 maskinskrevne ark, en parallel til de optegnelser, der gjordes ved Hitlers bordsamtaler, der findes udgivet og tidligere er omtalt her i tidsskriftet (H. T 12. rk. III, s. 135). Alene marinens arkiver og krigsdagbøger bevarede stort set intakt ind i efterkrigstiden og har udgjort et uvurderligt kildemateriale til belysning af bl. a. forhistorien til angrebet på Danmark-Norge.

Denne aktion var iøvrigt den første, hvori man søgte at anvende OKW som det fælles koordinerende og ledende organ, som Hitler havde tænkt sig, senere udvidet og konkretiseret i de såkaldte OKW-Kriegsschauplätze, der alene lededes under OKW's ansvar. Beklageligt for nordisk historieskrivning er det, at russerne ved krigssammenbruddet beslaglagde de dele af krigsdagbogen og de dokumenter, der vedrørte OKW's virke i det første krigsår, fra august 1939 til august 1940. Hvis disse dokumenter forelå, ville en lang række af de problemer, som historikere har tumlet med vedrørende studie Nord og den tidlige forhistorie til operation Weserübung, antagelig være opklaret. Måske burde man næste gang en dansk udenrigsminister i officielt ærinde begiver sig til Moskva lade ham have en diskret forespørgsel med. Hermed er værkets største lakune også angivet. Endnu en lakune findes for nogle måneder i 1943, hvor et bind af dagbogen mangler. Det fandtes endnu ved Nürnbergprocessen, men blev antagelig offer for en privat samlers interesse.

Dagbogen førtes fra august 1939 til begyndelsen af 1943 af en krigshistoriker og arkivar, Helmuth Greiner, der vil være kendt for en række publikationer, derefter af en anden krigshistoriker, Percy E. Schramm, der har forestået udgivelsen i samarbejde med et team af forskere, der har haft afgørende betydning for ud-

forskningen af Det tredje Riges historie: Hans Adolf Jacobsen, Andreas Hillgruber og Walther Hubatsch. Værket er publiceret i omvendt rækkefølge således at bind IV er udgivet først, bind I sidst. Jacobsens og Hillgrubers format tegner sig tydeligt i deres udgivelser, særligt deres samarbejde i forbindelse med bind I, der giver en hårdt tiltrængt række supplementter til forståelsen af materialet, en opgave som Schramm ikke ganske har formået at løfte i de indledende kapitler til sit eget arbejde, bind IV.

Når hele den omfattende og dygtigt tilrettelagte produktion af værker omkring det nazistiske Tysklands historie medtages, må man sige, at de forskellige kildepublikationer, der er besørget bl. a. af de nævnte, føjer sig ind i et helhedsbillede af betydelig styrke og inspiration. Man får gennem optegnelserne en relativisering af for eks. Danmarks og Norges placering i helheden og de skandinaviske landes skiftende placering i det strategiske billede. Danmark var som naturligt er af ringe betydning igennem store dele af perioden, men det betød ikke, at man ikke i det store og hele var nøjagtigt underrettet om udviklingen. Interessant er det at se, at samarbejdspolitikken både før og efter 29.8.1943 bærer frugt derved, at modforanstaltninger, som man ellers ville have taget, undlades af hensyn til det gnidningsløse samarbejde, således om landbrugspolitikken. Den danske fedteksport begrundes bl. a., at man ikke tager kollektive straffeforanstaltninger i brug etc. Man noterer sig sabotagen, strejkerne etc., men tolererer det tilsyneladende som mindre onder, som Werner Best kan hævde til en vis grad er under kontrol. Landbrugseksporten går jo upåklageligt. Vanskelighederne skyldes kommunister og fremmede agenter.

En sammenlignende studie mellem besættelsespolitikken i Danmark og Norge ville have interesse ved at afgøre, hvilken betydning »klimaet«, formelle forhold, strategiske forhold og sådanne goder som landbrugseksporten havde for de forhandlende parter. Samarbejdspolitikken havde utvivlsomt faste støtter ikke alene inden for Bests administration, men også inden for hæren. En kæmpeoperation som etableringen af forsvarsværkerne på Vestkysten foregik jo med betydelig hurtighed og effektivitet uden tvangsudskrivning m. v. Den danske samarbejdspolitik havde kort at spille med. Modstandsbevægelsen rettede hovedsagelig sin virksomhed mod netop samarbejdet og formåede at sprænge det politisk legitimerede samarbejde i 1943, men ikke det praktisk betonedede samarbejde med den danske administration. Sabotagen rettedes oftest mod danske virksomheder og tildels mod troppebevægelser ad jernbanen, hvilket imidlertid havde begrænset betydning. Stikkerbekæmpelsen og bekæmpelsen af kollaborationen var ligeledes rettet mod danskere. Modstandsbevægelsen ramte ikke tyske værnemagtsinteresser føleligt. Kun skibssabotagen ramte den tyske marine på en måde, der gav anledning til overvejelser af mere drastisk karakter. (Vi ved ikke, hvorledes luftvåbenet reagerede på angrebet på Ålborg flyveplads). Konklusionen må derfor være den, at modstandsbevægelsens hovedindsats var af politisk karakter, og at dens virksomhed i hvert fald til slutningen af 1944 udspillede inden for rammer, der af OKW opfattedes som tolerable, når den uhindrede landbrugseksport og den uhindrede forsyning af værnemagten toges i betragtning. (Det er ifølge sagens natur her ikke muligt at vurdere den danske efterretningsvirksomheds betydning).

IB DAMGAARD PETERSEN